ศิลปะของนาวิน ลาวัลย์ชัยกุล*

The Art of Navin Rawanchaikul

Received:	*January*	*7, 2019*
Revised:	*October*	*1, 2019*
Accepted:	*October*	*7, 2019*

วัลย์ลิตา อยุทธ์ (Wanlita Ayuth)**

บทคัดย่อ

นาวิน ลาวัลย์ชัยกุล เป็นศิลปินร่วมสมัยที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล และได้รับรางวัลศิลปาธรประจำปี พ.ศ. 2553 จากการคัดเลือกของสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย (สศร.) กระทรวงวัฒนธรรม ผลงานของนาวินมีความโดดเด่นในรูปแบบศิลปะจัดวาง (Installation) ที่อาศัยพื้นที่สาธารณะเป็นองค์ประกอบสำคัญ และยังมีกระบวนการที่น่าสนใจ เช่น การสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชม (Interactive) การใช้สื่อที่หลากหลายเพื่อดึงผู้ชมให้เข้ามาร่วมกับงาน และการทำงานศิลปะที่ร่วมมือกับชุมชน (Community) ดังนั้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของงานศิลปะของนาวิน กับพื้นที่สาธารณะในรูปแบบต่างๆด้วยทฤษฎีของพื้นที่และศิลปะเชิงสัมพันธ์ เมื่อวิเคราะห์แล้วสามารถจำแนกออกมาได้ 3 แบบ คือ 1.) ศิลปะที่ติดตั้งในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นการสร้างศิลปะหรือสถานการณ์ศิลปะในพื้นที่สาธารณะที่ที่ผู้คนทั่วไปเข้าถึงได้และใช้ความหมายของพื้นที่ส่งเสริมแนวคิดของงาน 2.) ศิลปะที่ติดตั้งในพื้นที่เฉพาะหรือพื้นที่พิเศษ เป็นพื้นที่อีกระดับหนึ่งที่สามารถเป็นทั้งพื้นที่ที่มีอยู่จริงและพื้นที่ในอุดมคติ อันมีคุณสมบัติของความเป็นสาธารณะ และ 3.) ศิลปะชุมชน เป็นกระบวนการสร้างงานศิลปะที่ศิลปินต้องร่วมมือกับชุมชน เพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เมื่อได้ทำการจำแนกและวิเคราะห์ผลงานตามหมวดหมู่แล้ว พบว่าการสร้างสรรค์งานศิลปะของนาวินนั้นมีแนวทางการดำเนินงานเป็นขั้นตอน โดยเริ่มจากการสำรวจเก็บข้อมูลต่างๆของพื้นที่ แล้วจึงนำข้อมูลเหล่านั้นมาสังเคราะห์เพื่อสร้างสรรค์เป็นส่วนประกอบต่างๆของนิทรรศการ ดังนั้นผลงานศิลปะแต่ละชุดจึงมีความหลายและกระบวนการดำเนินงานที่แตกต่างกันออกไป โดยมุ่งเน้นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับผู้ชม การเข้ามีส่วนร่วมและการดำรงอยู่ร่วมกันในพื้นที่

คำสำคัญ : นาวิน ลาวัลย์ชัยกุล,พื้นที่สาธารณะ, ศิลปะจัดวาง, ศิลปะสาธารณะ, ศิลปะร่วมสมัย

---

* บทความนี้เรียบเรียงขึ้นจากเนื้อหาส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง ศิลปะของ นาวิน ลาวัลย์ชัยกุล ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปะมหาบัณฑิต สาขาทฤษฎีศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2562 อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร.ปรมพร ศิริกุลชยานนท์

This article is compiled from a partial thesis theme study on the subject of The Art of Navin Rawalchaikul. It is the thesis of Master Degree of Art Theory, Silpakorn University, Study year 2016 Thesis Advisor

** วัลย์ลิตา อยุทธ์ นักศึกษาหลักสูตรปริญญาศิลปะมหาบัณฑิต สาขาวิชาทฤษฎีศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ,luckyim.lita@gmail.com, 0941235521

Wanlita Ayuth, The Master Degree of Art Theory in Faculty of Painting Sculpture and Graphic Arts, Silpakorn University, luckyim.lita@gmail.com, 0941235521

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

Abstract

Nawin Rawanchaikul is a contemporary artist who is accepted in an international rate. He obtained the Silpathorn Award in 2010, which was selected by the office of Contemporary and Culture (OCAC) of Thai Ministry of Culture. His performance has the distinguished type of the installation that uses the public space to be the main component. Additionally, it has the interesting processes such as: the interaction of the audience (interactive); the audience is involved by using multi medias and community art welfare (community). Thus, this thesis, which is the qualitative research, studies the relationship between Navin's performance and the public area in a different type by using the theory of the area and relational art. After analyzing, it can be identified for 3 types as; 1.) Arts in the public space; doing the arts or the art activity in the public space that the people can understand and appreciate with the concept of the performance. 2.) Arts in identify or specific area; it can be identified this space as a reality or idea spaces that have a qualification of the publics 3.) Art Community: doing the art performance with community purposing on connects the relationship of the population. After studying and identifying the performance can be seen that his creativity of an arts has the working process. It starts from surveying the area information, then synthesizing those information to be the component of the exhibition. Therefore, each performance is a unique and different creative process, but it purposes on interacting between the audience and arts, associating with the living in the area.

Keywords: Navin Rawalchaikul,Public Space, Installation, Public Art, Contemporary Art

บทนำ

นาวิน ลาวัลย์ชัยกุล เป็นศิลปินร่วมสมัยที่ได้รับการยอมรับในเวที ศิลปะร่วมสมัยสากล ผลงานของนาวินเป็นผลงานศิลปะจัดวางที่อาศัยพื้นที่สาธารณะเป็นองค์ประกอบสำคัญ ทั้งเป็นส่วนที่ให้แรงบันดาลใจและเป็นอณาบริเวณที่เป็นส่วนหนึ่งของผลงาน ดังนั้นผลงานส่วนใหญ่จึงมีการแสดงออกในรูปแบบศิลปะจัดวาง (Installation) ที่ให้เน้นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆในแบบองค์รวม

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ศิลปะจัดวางเป็นรูปแบบศิลปะที่ได้รับความนิยมและแพร่หลายอย่างกว้างขวางในหมู่ศิลปินหัวก้าวหน้าแห่งยุคหลังสมัยใหม่ในทวีปยุโรปและอเมริกา การแสดงออกเช่นมีจุดประสงค์เพื่อจะเย้ยหยันการค้าพาณิชย์ของวงการศิลปะ และแสวงหาพื้นที่ใหม่อันปราศจากกฎเกณฑ์การแบ่งแยกระหว่างศิลปินกับผู้ชม อันก่อให้เกิดความห่างเหินจนศิลปะกลายเป็นสิ่งที่อยู่เหนือความคุ้นเคยของคนทั่วไป

นาวิน ถือเป็นศิลปินไทยในยุคแรกเริ่มที่ออกมาแสวงหาที่ทางใหม่สำหรับศิลปะ พร้อมทั้งการตั้งคำถามถึงความหมายของศิลปะ โดยทิ้งพื้นที่ว่างให้แก่คำตอบจากการขอบริจาคความเห็น เมื่อจบการศึกษาจากคณะวิจิตร์ศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงได้ก่อตั้งบริษัทผลิตงานศิลปะชื่อ นาวินโปรดักชั่น โดยมีนัยยะล้อเลียนวัฒนธรรมบริโภคนิยมควบคู่ไปกับการผลิตผลศิลปะของตนเอง ดังนั้นแนวคิดในช่วงแรกของนาวิน จะเป็นการวิพากษ์ประเด็นของวัฒนธรรมบริโภคนิยมอันเกิดจาการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสังคมไทย ต่อมาจึงพัฒนาไปถึงการทดลองทางพื้นที่และกระบวนการสร้างสรรค์ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ชม จนต่อยอดมาถึงการใช้ศิลปะของตนเองเป็นเครื่องมือที่ใช้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่และกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะร่วมกัน (public mind)

จากการศึกษาจึงพบว่าผลงานศิลปะของนาวินนั้น มีความงามในรูปแบบศิลปะเชิงสัมพันธ์ ที่มุ่งเน้นองค์ประกอบต่างๆที่สัมพันธ์กัน สร้างความหมายใหม่และสลับสับเปลี่ยนสถานะระหว่างผู้ชมและศิลปินภายในพื้นที่และกรอบสถานการณ์ที่กำหนด ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการเชิงวิพากษ์ (critical method) และการแลกเปลี่ยนบทสนทนา อันนำไปสู่การสลายพันธะระหว่างศิลปะกับสังคม และความเป็นปัจเจกต่อความเป็นสาธารณะ

วิธีการศึกษา(หรือ)วิธีวิจัย

ทำการศึกษาด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เกี่ยวกับรูปแบบและเนื้อหาในผลงานศิลปะจัดวางของ นาวิน ลาวัลย์ชัยกุล โดยศึกษาข้อมูลจาก สูจิบัตร เอกสารหรือบทความอื่นๆที่เกี่ยวข้องรวมถึงการสัมภาษณ์ศิลปินและผู้เกี่ยวข้อง จากนั้นทำการเรียบเรียงข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการวิจัยเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผลงานศิลปะของนาวิน ลาวัลย์ชัยกุล กับพื้นที่สาธารณะรูปแบบต่างๆ 3 ประเภท ได้แก่

1. **ศิลปะที่ติดตั้งในพื้นที่สาธารณะ**
2. **ศิลปะที่ติดตั้งในพื้นที่พิเศษ/พื้นที่เฉพาะ**
3. **ศิลปะชุมชน**

ผลการศึกษา (หรือ) ผลการวิจัย

ผลงานของนาวินที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา พบว่าโดยรวมนั้นมีลักษณะเป็นศิลปะเชิงความคิด (conceptual art) มีรูปแบบการแสดงออกในลักษณะศิลปะจัดวางและใช้พื้นที่สาธารณะเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินกิจกรรมทางศิลปะ โดยได้จำแนกประเภทตามลักษณะของผลงานที่สัมพันธ์กับพื้นที่สาธารณะได้เป็น 3 ประเภทได้แก่

1. ศิลปะที่ติดตั้งในพื้นที่สาธารณะ

เป็นการนำศิลปวัตถุเข้าไปติดตั้ง หรือสร้างสถานการณ์ศิลปะขึ้นในพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนทั่วไปเข้าถึงได้ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกมา 2 ผลงานได้แก่

1. ผลงานชุด **The Journey** พ.ศ.2535นำไปติดตั้งในวัดเจ็ดยอด (วัดโพธารามมหาวิหาร) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ตัวงานประกอบไปด้วยเรือไม้ที่บรรจุวางอยู่ใต้หลอดพลาสติกทรงโค้งทีภายในมีสิ่งของใช้แล้วบรรจุอยู่ เช่น ถุงเท้า เศษผ้า หรือแม้กระทั่งเส้นผม และบันไดไม้ที่พาไว้บนสถูปเจดีย์ มีแนวคิดที่สื่อถึงการเดินทางของชีวิตมนุษย์ไปสู่โลกของวิญญาณ เรือถูกใช้แทนพาหนะในการเดินทางของชีวิต อยู่ภายใต้ข้าวของที่ใช้แล้วในท่อพลาสติก เป็นสิ่งแทนข้าวของที่มนุษย์เคยใช้สอยเพื่อดำรงชีวิตอยู่บนโลก และบันไดอันเป็นทางเดินไปสู่สรรค์ เป็นการสะท้อนคติความเชื่อที่มีมาอย่างยาวนานเรื่องชีวิตหลังความตายที่หวังจะได้พบกับความผาสุก แต่กลับเพิกเฉยที่จะสรรค์สร้างชีวิตในปัจจุบันขณะให้ดีที่สุด หลังจากแสดงผลงานชิ้นนี้ได้ไม่นานก็ถูกรื้อถอนโดยกลุ่มคนที่ไม่เห็นด้วย วัตถุที่นาวินใช้สร้างผลงานนั้นแสดงถึงความไม่เคารพสถานที่ ขัดกับความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อวัด

ภาพที่ 1-2 นาวิน ลาวัลย์ชัยกุล , The journey,2535

ที่มา: http://www.navinproduction.com/achives_detail.php?id

2. ผลงานชุด **Treated, Ozonated and Bottled** เป็นผลงานที่นาวินร่วมทำในโครงการของสถาบันเกอเธ่ในหัวข้อศิลปะกับสิ่งแวดล้อม เป็นการนำน้ำเน่าเสียมาบรรจุลงในขวดปิดฉลาก รูปใบหน้าของตนเองเพื่อเป็นเครื่องหมายการค้าดังเช่นสินค้าที่ผลิตจากระบบอุตสาหกรรม นาวินนำผลงานชุดนี้ไปจัดแสดงที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาในบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ท่าพระจันทร์ เขานำขวดที่บรรจุน้ำเน่าเสียมาจัดวางคล้ายกับการร้านขาสินค้า มีทั้งตู้แช่ และลังบรรจุสินค้าหลายใบ ส่วนตัวนาวินทำหน้าที่เป็นคนขายสินค้า เชิญชวนให้คนเข้ามาซื้อสินค้า นาวินเลือกจำหน่ายให้เฉพาะคนซื้อที่เป็นผู้หญิงเท่านั้น เพื่อต้องการจะเน้นย้ำถึงความหมายของคำว่า “แม่” ในฐานะผู้ให้กำเนิด ในวัฒนธรรมไทย แม่น้ำนั้นเปรียบเสมือนมารดา เป็นผู้ให้กำเนิดและหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนในสังคมไทยมาอย่างช้านาน และความหมายของ “แม่” ยังถูกอุปมาเป็นดั่งผู้ปกป้องคุ้มครองอีกด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างผลงานศิลปะของ นาวิน ลาวัลย์ชัยกุล กับพื้นที่สาธารณะ

เมื่อทำการศึกษาแล้วพบว่า ผลงานที่นำไปติดตั้งในพื้นที่สาธารณะทั้งสองผลงานที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกอันได้แก่ ลำแรกชื่อผลงาน The Journey ผลงานชุดนี้ถูกนำไปติดตั้งในวัดเจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งนาวินตั้งใจใช้บริบทของพื้นที่ในการสร้างความหมายร่วมกับศิลปวัตถุ ดังนั้นในความสัมพันธ์ของงานกับพื้นที่สาธารณะจึงขาดการปฏิสัมพันธ์กับคนดู ในส่วนของกระบวนการเชื้อเชิญให้คนดูเข้าร่วม ส่วนผลงานชุดที่สอง Treated Ozonated And Bottles นั้นถูกนำไปจัดวางในพื้นที่สาธารณะริมแม่น้ำเจ้าพระยา ที่มักจะมีผู้คนสัญจรผ่านไปมาตลอดเวลา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะนำคนในบริเวณดังกล่าวเข้าร่วมกับสถานการณ์ศิลปะที่ได้กำหนดขึ้น โดยตัวนาวินได้สวมบทบาทเป็นคนขายสินค้าให้แก่ผู้คนที่ผ่านไปมา โดยเจาะจงเสนอขายให้แก่ผู้หญิงเท่านั้น เพื่อเน้นย้ำถึงความหมายของคำว่า “แม่” ผู้ให้กำเนิด ดังนั้นผลงานชุดนี้ จึงมีการสร้างปฏิสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นภายใต้บริบทของพื้นที่ เวลาและศิลปวัตถุ โดยกรอบสถานการณ์ที่ศิลปินได้แสดงออกยังเป็นการย้ำถึงความหมายของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับแนวคิดของผลงาน ดังนั้นผลงานทั้งสองชุดนี้จึงมีความแตกต่างกันในส่วนของการเข้าร่วมของผู้ชม เพราะ Treated Ozonated And Bottles นั้นมีกระบวนการเชื้อเชิญและเปิดโอกาสให้ผู้ชมที่ชัดเจนมากกว่า อีกทั้งยังมีการนำเสนอประเด็นให้คนดูกลับไปคิดต่อด้วย

ภาพที่3 นาวิน ลาวัลย์ชัยกุลกำลังสวมบทบาทเป็นคนขายขวดบบรรจุน้ำเสียจากคลองแม่ข่า , Treated Ozonated And Bottles,2537

ที่มาhttp://www.navinproduction.com/achives_detail.php?id=249

2. ศิลปะที่ติดตั้งในพื้นที่พิเศษ/พื้นที่เฉพาะ

พื้นที่ในลักษณะนี้จะมีคุณสมบัติเฉพาะเป็นได้ทั้งพื้นที่ทางกายภาพและพื้นที่ในอุดมคติ บางครั้งเกิดจากมโนทัศน์ของศิลปิน หรือการตีความคุณสมบัติ และความหมายที่แฝงอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่ที่อยู่ในทุกสังคม สามารถอยู่ร่วมหรือเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่อื่นๆได้ โดยถูกแบ่งออกเป็น 2 ชนิดได้แก่ 1.) พื้นที่ในอุดมคติ (the utopias) เป็นพื้นที่ในจินตนาการที่เชื่อมโยงหรือไม่ก็ขัดแย้งกับพื้นที่จริงในสังคม แต่เป็นพื้นที่ที่ไม่มีจริงในสังคม เช่น การสร้างพื้นที่สมมุติขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน และชนิดที่ 2.) พื้นที่แบบพิเศษ (heterotopias)เป็นพื้นที่ๆเชื่อมโยงสะท้อน หรืออยู่ระหว่างพื้นที่ในอุดมคติกับพื้นที่จริง (real spaces) จึงมีทั้งมิติของพื้นที่จริงและมิติในอุดมคติอยู่ด้วยกัน เช่น ห้องรับแขก ห้องนอน รถโดยสาร ศาลา หรือ วัด โดยศิลปะจะถูกจัดวาง ติดตั้งหรือแทรกเข้าไปเพื่อส่งเสริมความหมายแก่พื้นที่นั้นๆ ในระดับนี้จะมีความเฉพาะมากกขึ้นกว่าระดับแรก บางครั้งลักษณะพื้นที่ถูกกำหนดไว้ตายตัวเพื่อให้สัมพันธ์กับแนวคิดที่ศิลปินต้องการจะนำเสนอ

1. ผลงานชุด **Navin Gallery Bankok** ในปี พ.ศ. 2538 เป็นโครงการศิลปะที่ดำเนินการต่อเนื่องยาวถึง 5 ปี นาวินนำรถแท็กซี่ที่วิ่งรับส่งผู้โดยสารบนท้องถนนมาปรับเปลี่ยนให้มีสถานะเป็นแกลเลอรี่ แล้วนำผลงานศิลปะเข้าไปติดตั้งภายในห้องโดยสาร ผลงานศิลปะประกอบไปด้วยสื่อหลายหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม วัสดุสำเร็จรูป หรือจอฉายภาพวิดีทัศน์ ซึ่งผลงานเหล่านี้มาจากการร่วมมือกับศิลปินร่วมสมัยหลายท่าน จึงมีรูปที่แตกต่างกันออกไป และรถแท็กซี่จะออกไปรับผู้โดยสารทั่วกรุงเทพมหานครโดยที่ผู้โดยสารจะไม่รู้ว่าจะต้องเจอกับศิลปะรูปแบบไหน สาเหตุที่นาวินเลือกรถแท็กซี่เป็นพื้นที่ในการติดตั้งผลงานศิลปะ เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่โดยสารรถแท็กซี่ไปกลับจากที่ทำงาน และรถแท็กซี่เองก็เป็นสถานที่ทำงานของคนขับ ดังนั้นรถแท็กซี่จึงมีทั้งคุณสมบัติของยานพาหนะสาธารณะและสถานที่ส่วนตัว สิ่งที่น่าสนใจคือการที่นาวินมองเห็นคุณสมบัติของพื้นที่สาธารณะในสิ่งที่ไม่เป็นสถานที่อันมีที่ตั้งแน่นอน เขาตั้งใจจะนำศิลปะของตนเข้าไปอยู่ในพื้นที่เฉพาะเจาะจง ที่คนทั่วไปเผชิญในชีวิตประจำวัน รถแท็กซี่จึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่เชื่อมโยงหระหว่าคนกับศิลปะ

ภาพที่ 4-5 Navin Gallery Bangkok,2538

ที่มา:http://www.navinproduction.com/achives_detail.php?id

2. ผลงานชุดต่อเนื่อง **Navinland** ดินแดนสมมุติ ที่เกิดขึ้นเพื่อสำรวจหาความหมายของนาวินในช่วงปี พ.ศ.2549-2553 โดยได้แรงบันดาลใจจากความสงสัยในตัวตน ว่าแท้จริงแล้ว นาวิน คือใคร มีที่มาจากไหน เขาออกเดินทางไปยังที่ต่างๆเพื่อตามหานาวิน แล้วสิ่งที่เขาพบคือคำว่า นาวิน ปรากฏอยู่ทุกมุมโลก ไม่ว่าจะเป็นชื่อคน หรือ สถานที่ มีการออกเสียงและสะกดแตกต่างกันออกไปในแต่ละประเทศ โดยมีหัวข้อนิทรรศการย่อยอยู่หลายหัวข้อขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่ที่นาวินได้ออกไปสำรวจ ในแต่ละนิทรรศการจะประกอบไปด้วยสื่อหลากหลายรูปแบบ ทั้งวีดีทัศน์เป็นบันทึกกิจกรรมที่นาวินออกไปทำในที่สาธารณะ มิวสิควิดีโอ ภาพจิตรกรรมใบปิดหนัง หนังสือการ์ตูน และประติมากรรม รวมถึงการสร้างชุมชนนาวินในโลกออนไลน์เพื่อรวบรวมคนที่อยู่ต่างที่ต่างเวลามาเข้าร่วมกิจกรรม และในปี พ.ศ. 2554 นาวินได้รวบรวมผลงานที่เกี่ยวกับการค้นหานาวินทั้งหมดมาประกอบกันเป็นผลงานชุด Paradiso di Navin จัดแสดงในเทศกาลศิลปะนานาชาติเวนิสเบียนนาเล่ ครั้งที่ 54 ณ เมืองเวนีส ประเทศอิตาลี โดยออกแบบนิทรรศการให้เป็นเหมือนดินแดนสวรรค์ของเหล่านาวิน และเป็นการประกาศการมีตัวตนของ นาวินแลนด์ (Navinland) อย่างเป็นทางการ เป็นดินแดนที่ไร้พรมแดนกั้น ไม่มีการแบ่งแยกสัญชาติ และรวบรวมสรรพสิ่งที่ชื่อนาวินไว้ทั่วทุกมุมโลก

ภาพที่6 ภาพจิตรกรรมแบบโปสเตอร์หนัง Navins of Bollywood,2549

ที่มา: https://www.artsy.net/artwork/navin-rawanchaikul-navins-of-bollywood-1

ภาพที่ 7 Navinland Checkpoint ในนิทรรศการ เวนิส เบียนนาเล่ ครั้งที่ 54 เมืองเวนิสประเทศอิตาลี, 2554

ที่มา: http://www.concilioeuropeodellarte.org/en/exhibition/navinland/

ความสัมพันธ์ระหว่างผลงานศิลปะของ นาวิน ลาวัลย์ชัยกุล กับพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะแบบพื้นที่พิเศษและพื้นที่เฉพาะนี้ ผู้วิจัยพบว่ามีอยู่ 2 แบบ ได้แก่ พื้นที่กายภาพที่มีอยู่จริง และพื้นที่ในอุดมคติที่ถูกสร้างขึ้นใหม่โดยมีความเชื่อมโยงกับความเป็นจริง ผลงานชุด Navin Gallery Bangkok เป็นการนำพื้นที่ที่มีอยู่จริงในชีวิตประจำวันมาเปลี่ยนสถานะให้เป็นพื้นที่สำหรับติดตั้งศิลปวัตถุ โดยใช้คุณสมบัติความเป็นห้องของห้องโดยสารแล้วปล่อยให้สถานการณ์ดำเนินไปอย่างอิสระ ปล่อยให้แท็กซี่เคลื่อนที่ไปยังจุดหมายปลายทาง ในขณะเดียวกัน ผู้โดยสารได้ใช้เวลากับผลงานศิลปะที่ติดตั้งอยู่ในรถ ซึ่งศิลปวัตถุที่ศิลปินนำไปติดตั้งในห้องโดยสารนั้นมีหลายรูปแบบ และมีวิธีการนำเสนอให้ผู้ชมมีปฏิสัมพันธ์หลากหลายวิธี ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ เวลา และศิลปวัตถุ ในขณะที่รถแท็กซี่ในฐานะพื้นที่ก็ได้เคลื่อนตัวไปตามถนนจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ผลงานชุดนี้จึงมีความพิเศษของพื้นที่ที่ไม่หยุดนิ่งและก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่แตกต่างกันไป ส่วนผลงานชุดที่ 2 ที่ผู้วิจัยได้คัดเลือกมาคือ Navinland ซึ่งเป็นดินแดนสมมุติที่นาวินสร้างขึ้นเพื่อรวบรวมสมาชิกนาวินต่างๆที่กระจายอยู่ทั่วโลก ผลงานชุดนี้ประกอบด้วยสื่อที่หลากหลาย เพื่อใช้เป็นกลวิธีเชื้อเชิญหรือเรียกร้องให้เกิดการเข้าร่วม ยกตัวอย่างกระบวนการเช่น การสร้างภาพยนตร์เพลงแบบบอลลีวูดเผลแพร่ตามสื่อดิจิตอลที่เข้าถึงคนทั่วไปได้ง่าย ในรูปแบบที่ให้ความบันเทิงเริงใจ หรือการใช้ปฏิบัติการศิลปะแสดงสด (performance) ตามสถานที่ต่างๆ เพื่อประกาศเจตนารมณ์การตามหานาวิน และนำเอาบริบทของพื้นที่ต่างๆมาผนวกเข้ากับศิลปะของตนเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นการพยายามสลายความเป็นส่วนตัวและสาธารณะ รวมถึงการสร้างกิจกรรมต่างๆให้ผู้ชมเข้าร่วมผ่านทางสังคมออนไลน์ ดังนั้นผลงานชุดนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของศิลปะกับพื้นที่สาธารณะ ในรูปแบบที่ผู้ชมกับศิลปินมีการผลัดเปลี่ยนตำแหน่งของการมีส่วนร่วมซึ่งกันและกัน บางครั้งศิลปินนำตนเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่และบางครั้งก็เปิดโอกาสให้ผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วมกับพื้นที่ของตนเองด้วย

3. ศิลปะชุมชน

ศิลปะชุมชนจะเป็นลักษณะการสร้างสรรค์ที่แตกต่างจากสองรูปแบบข้างต้น ไม่ใช่เพียงการเข้าไปใช้พื้นที่ในชุมชนเพื่อนำศิลปะไปติดตั้ง แต่เป็นการสร้างสรรค์ที่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วม โดยใช้เรื่องราวของชุมชนเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้สำรวจและเลือกนำผลงานศิลปะชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกันมา 2 โครงการ คือ

1. ผลงานชุด **มหากาด** พ.ศ. 2553 ที่จังหวัดเชียงใหม่บ้านเกิดของนาวินเป็นโครงการที่จัดขึ้นในวาระครบ 100 ปีของตลาด วโรรส หรือที่ชาวเชียงใหม่เรียกเป็นภาษาท้องถิ่นว่า กาดหลวง คำว่า กาด หมายถึง ตลาด และ คำว่า หลวง หมายถึง ใหญ่ ตลาดวโรรสแห่งนี้เป็นศูนย์การค้าขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองเชียงใหม่ติดริมแม่น้ำปิง แม่น้ำสายสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวเมืองมาแต่ครั้งอดีต โครงการนี้มีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมความตระหนักถึงเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของท้องถิ่น สิ่งที่ขับเคลื่อนมหากพย์ครั้งนี้คือความร่วมแรงร่วมใจ การมีส่วนร่วมของชุมชน การผสมผสานศิลปะร่วมสมัย ดำเนินการโดย นาวินโปรดักชั่น ซึ่งได้รับความร่วมมือจากกลุ่มชุมชนหลายกลุ่มและเหล่าศิลปินรับเชิญ กิจกรรมของโครงการได้เน้นการเชื่อมโยงงานศิลปะร่วมสมัยเข้ากับการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยจะติดตั้งใน 4 สถานที่หลักและบริเวณอื่นๆรอบตลาด โดยมีสถานที่หลักคือบ้านหลวงอนุสารสุนทร อาคารเก่าแก่ที่เป็นศูนย์บริการข้อมูลเกี่ยวกับเทศกาล มีการจัดแสดงภาพถ่ายในอดีตของชุมชนย่านกาดหลวง ฝีมือหลวงอนุสารสุนทรที่ถ่ายไว้ในช่วง พ.ศ. 2450-2475 และผลงานของช่างภาพอาวุโส บุญเสริม สาตราภัย ตลอดจนภาพยนตร์บอกเล่าประวัติศาสตร์จากความทรงจำ และภาพวาดที่สะท้อนถึงชุมชนกาดหลวงหลากยุคสมัย และมีการจัดทำภาพจิตรกรรมชุมชนขนาดใหญ่ ของคนในชุมชนที่เขาไปสัมภาษณ์เป็นภาพวาดแนวยาวจะประกอบไปด้วยสมาชิกในชุมชน ที่มาจากภาพถ่ายของหลายครอบครัวที่อาศัยอยู่ในชุมชน หลายยุค หลายสมัย บางคนเป็นบรรพบุรุษที่แม้กระทั่งนาวินก็ไม่เคยพบมาก่อนตลอดจนภาพครอบครัวของตัวเขาเอง และฉากหลังของภาพเป็นสภาพตลาดในปัจจุบัน เขาได้รวมเอาทุกคนเข้ามาไว้ในภาพอย่างกลมกลืนถึงแม้ว่าบางคนจะไม่มีมีชีวิตอยู่แล้วก็ตาม จนเมื่อกระทั่งนิทรรศการจบลง ชาวบ้านกลับไม่ยอมให้รื้อถอน จนเวลาล่วงเลยผ่านไปข้าวของที่ติดตั้งอยู่ในตลาดแห่งนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่แล้ว

ภาพที่ 8 ภาพจิตรกรรมที่ประกอบไปด้วยสมาชิกในชุมชน และภาพโปสเตอร์ประกอบนิทรรศการ “มหากาด”

ที่มา: http://www.navinproduction.com/achives_detail.php?id=305

ภาพที่ 9-10 ภาพบรรยากาศการเปิดนิทรรศการ มหากาด ในวาระครบรอบ 100 ปี ตลาดวโรรส ในปี พ.ศ. 2553

ที่มา: http://www.navinproduction.com/achives_detail.php?id=305

2. ผลงานชุด **O.K. Nakorn-Singora Dairy (ซิงกอล่าเหนือกาลเวลา)** ที่จังหวัดสงขลา พ.ศ.2559 โครงการนี้เกิดขึ้นจากเนื่องจากความประทับใจของนาวินที่มีต่อย่านเมืองเก่าสงขลา ในฐานะของผู้มาเยือนจังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดที่อยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย เป็นเมืองท่าสำคัญที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 200 ปี และเป็นส่วนหนึ่งของโครงการสงขลา(ที่นี่+ตอนนี้) โดยมูลนิธิอะเบาท์อาร์ต (The About Art Foundation) มีจุดประสงค์เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์อาคารในย่านเมืองเก่า สถานที่หลักที่ใช้แสดงผลงานมีอยู่ 2 แห่งด้วยกัน สถานที่แรกคือ โรงหนัง “สหภาพยนตร์” เป็นโรงหนังแห่งเดียวของชุมชนเมืองเก่าเปิดบริการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 ในอดีตเคยได้รับความนิยมอย่างมาก จนกระทั่งปิดตัวลงเมื่อ 20 ปี ก่อน และการเป็นลานจอดรถ นาวินได้จัดทำภาพจิตรกรรมขนาดใหญ่นำไปติดตั้งตรงตำแหน่งที่เคยใช้ติดโปสเตอร์หนัง ชื่อผลงานว่า O.K. Nakorn (นครโอเค) ในภาพประกอบไปด้วยสมาชิกของชุมที่เขาได้พบเจอและพูดคุย อันได้แก่ “ป้ามิ้น” สาวประเภทสองยุคแรกๆของชุมชนที่อาศัยอยู่บนถนนนางงาม ตาสนิทกับยายยุพาที่เป็นคู่รักที่ใช้ชีวิตร่วมกันมาอย่างยาวในชุมชนเมืองเก่า ถึงแม้ว่าลูกหลานจะย้ายออกไปอยู่ที่อื่นกันหมดแล้ว และอากุ๋งร้านขายยาจีนโบราณที่ยังคงใช้วิธีการชั่งตวงวัดแบบโบราณจวบจนถึงปัจจุบันนี้ สถานที่ลำดับต่อมาที่ถูกใช้เป็นที่แสดงผลงานคือ โรงกลึงที่ตั้งอยู่บนถนนนครนอก เป็นโรงกลึงเก่าเลิกใช้งานไปแล้วแต่ยังคงมีคราบเกรอะกรังที่เกิดจากการทำงานหลงเหลืออยู่ ผลงานที่นำไปติดตั้งชื่อว่า Singora Dairy เป็นภาพ Community Portrait ที่เป็นภาพรวมสมาชิกในชุมชน มีขาดใหญ่กว่า 70 กรอบผ้าใบเรียงต่อกัน ในภาพจะมีทั้งบุคคลต่างและเหตุการณ์ความทรงจำที่เขาได้เล่าให้นาวินฟัง งานชุดนี้จึงเป็นเหมือนการบันทึกเรื่องราวของชุมชน ดังนั้นภาพนี้จึงไม่ได้มีสีสันสดใส แต่เน้นการใช้สีโทนเดียวเหมือนภาพถ่ายในอดีต ถึงแม้เวลาผ่านไปเรื่องราวต่างๆก็ยังอยู่ในความทรงจำเสมอและบันทึกของนาวินจะส่งต่อเรื่องราวประวัติศาสตร์เหล่านี้ให้แก่คนรุ่นหลัง นอกจากนั้นยังมีการฉายภาพวิดีทัศน์ที่บันทึกไว้ขณะ สัมภาษณ์สมาชิกในชุมชน เมื่อทุกคนเข้ามาดูก็จะเห็นภาพของตัวเองบ้างอยู่ในภาพจิตรกรรมบ้างอยู่ในวิดีทัศน์ ซึ่งก็สร้างความรู้สึกอิ่มใจให้แก่พวกเขาที่ได้อยู่ในงานศิลปะของศิลปินร่วมสมัยของนาวิน

ภาพที่ 11 ป้ามิ้น(คนกลาง)สาวประเภทสองที่อาศัยอยู่ ณ ถนนนางงาม

ที่มา:https://www.facebook.com/NavinProduction/photos/pcb.1073710509383563/1073702872717660/?type=3&theater

ภาพที่ 12 - 13ภาพจิตรกรรม O.K. Nakorn (นครโอเค) ติดตั้งที่สหภาพยนตร์และภาพจิตรกรรม Community Portriat จัดแสดงที่โรงกลึง ถนนนครนอก

ที่มา:https://www.facebook.com/NavinProduction/photos/pcb.1073710509383563/1073702872717660/?type=3&theater

ผลงานศิลปะชุมชนที่ได้คัดเลือกมาทั้งสองชุดนี้ มีความคล้ายคลึงกันในด้านแนวคิดและกระบวนการดำเนินงาน โดยเริ่มจากการสำรวจเก็บข้อมูลในพื้นที่และนำข้อมูลที่ได้มาสังเคราะห์ สร้างสรรค์เป็นผลงาน สิ่งที่จะขาดไปไม่ได้จากกระบวนการศิลปะชุมชนคือ การร่วมมือร่วมใจจากคนในชุมชน ผู้วิจัยเห็นว่ากระบวนการดำเนินงานศิลปะชุนนี้ มีความเป็นศิลปะเชิงสัมพันธ์ทั้งแนวความคิด และกระบวนการ จนกระทั่งสำเร็จเป็นนิทรรศการ ดังจุดมุ่งหมายของศิลปะชุมชนที่มุ่งเน้นการเชื่อมโยงคนในพื้นที่ชุมชนอันมีความหลากหลายทางปัจเจกให้เกิดสำนึกของความเป็นเจ้าของร่วมกัน และเกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่นของตน แต่ละชุมชนก็จะมีความแตกต่างกันตามพื้นที่ ในกรณีผลงานชุด “มหากาด” นั้นนาวินอยู่ในสถานะของสมาชิกของชุมชนที่ต้องการสร้างบันทึกความทรงจำครั้งสำคัญแก่ชุมชนของตน และส่งต่อความภาคภูมิใจให้แก่คนรุ่นหลัง ด้วยภาพจิตรกรรมชุมชนขนาดใหญ่แขวนไว้ในตลาดวโรรส ในส่วนของผลงานศิลปะชุมชนในย่างเมืองเก่าสงขลา นาวินอยู่ในฐานะของแขกผู้มาเยือนพร้อมความประทับใจที่อยากจะส่งต่อ เพื่อเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงคนในชุมชนย่านเมืองเก่า ให้หวนกลับมารักและหวงแหนชุมชนของตนเอง โดยการเข้าไปกระตุ้นความทรงจำอันสดใสที่ชุมชนแห่งนี้เคยมีมาก่อนเมื่อครั้งอดีต

อภิปรายผล (หรือ)สรุปผล

จากการจัดแบ่งผลงานออกเป็น 3 ประเภท ตามที่กล่าวอ้างมาข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าผลงานศิลปะของนาวินมี การพัฒนาขึ้นตามลำดับ ในส่วนของการแสวงหาพื้นที่สาธารณะใหม่ๆ การทดลองความเป็นไปได้ของความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับพื้นที่สาธารณะรูปแบบต่างๆ และการขยายขอบเขตกลวิธีการสร้างปฏิสัมพันธ์ในแบบต่างๆ ซึ่งเหล่านั้นสอดคล้องกับเจตนารมณ์ที่ต้องการนำศิลปะออกสู่สาธารณะ และสลายพันธะระหว่างศิลปะกับสังคม นาวินสามารถนำศิลปะของตนเข้าไปร่วมหรือแทรกตัวอยู่ในพื้นที่ต่างๆได้ ซึ่งสะท้อนตัวตนของนาวินที่ต้องการจะสื่อสารว่า ไม่ว่าอัตลักษณ์และตัวตนของเขาจะถูกจำกัดความว่าอย่างไร เขาก็สามารถที่จะเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่และสังคมเหล่านั้นได้ ดังเช่นศิลปะที่สามารถดำรงอยู่ได้ในทุกบริบทของสังคม จากการศึกษาผลงานศิลปะของนาวินในด้านความสัมพันธ์ระหว่างผลงานศิลปะกับพื้นที่สาธารณะนั้น ด้วยทฤษฎีสุนทรียศาสตร์เชิงสัมพันธ์ของ นิโคลาส์ บูริโยด์ พบว่าผลงานส่วนใหญ่ของนาวินมีลักษณะเด่นชัดของศิลปะเชิงสัมพันธ์ (relational art) อันประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ มิติของเวลา บริบทของพื้นที่ (วัฒนธรรม ความหมายหรือหน้าที่) และศิลปวัตถุ ที่อยู่ภายใต้กรอบสถานการณ์ และกระบวนการต่างๆ ที่ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ขึ้น ซึ่งการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะในรูปแบบดังกล่าว เป็นการสะท้อนมุมมองของศิลปินที่มีต่อพื้นที่หลากหลายรูปแบบ และการแสวงหาวิธีการจะนำศิลปะของตนออกไปสู่พื้นที่ภายนอก หรือการพยายามจะผสานความเป็นส่วนตัวกับความเป็นสาธารณะ แล้วก่อให้เกิดพื้นที่ใหม่ขึ้นในสังคม โดยมีการจัดการที่น่าสนใจและมีแบบแผนริเริ่มจากความคิดที่จะนำศิลปะออกไปสู่พื้นที่สาธารณะจนไปถึงการใช้ศิลปะเพื่อเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงจิตสาธารณะหรือ public mind ของคนในพื้นที่ ผู้วิจัยเห็นว่าผลงานศิลปะของนาวินมีคุณค่าและความงามของการอยู่ร่วมกันระว่างศิลปะกับสังคม ซึ่งก่อนหน้ามักจะเป็นเรื่องที่ไม่คุ้นเคยสำหรับคนทั่วไป นาวินนำสองสิ่งนี้เขามาอยู่ร่วมกันได้ ด้วยการจัดการทางอย่างมีชั้นเชิง ผ่านการศึกษาข้อมูลอย่างลึกซึ้ง เข้าใจพื้นที่และสถานการณ์ ในขณะเดียวกันนาวินก็ได้นำความเป็นตัวตนของตนเองเข้าไปแทรกตัวอยู่ในพื้นที่ผ่านกลวิธีต่างๆ ทำให้ศิลปะของตนเข้าใกล้ความคุ้นเคยของคนทั่วไป และดึงคนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในผลงาน จากศิลปะที่เคยเป็นเรื่องปัจเจกก็กลายเป็นเรื่องของส่วนรวม และส่งผลต่อสำนึกของคนในพื้นที่โดยเฉพาะศิลปะชุมชน ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่แต่นาวินก็สามารถทำให้ศิลปะของตนเป็นที่ยอมรับในพื้นที่นั้นๆได้เป็นอย่างดี

Reference

Akkabootara, W. (2015) rūang lao bā nabān rūangraonawin [A Tale of Two Homes: Tales of Navin], Chiang Mai: Navinproduction.

Installation.AccessedJanuary,2016,Retrievedfrom**https://oyimsharing.wordpress.com/2014/02/02/installation-art**

Kaeothep, K. (2001) . sāt hæng sū læ watthanatham suksā . [Science of media and culture education]. Bangkok: Adisonexpressproducts.

Kunavichayanont, S. (2003) čhāk Sayām kao sū Thai mai wāduai khwām phlik phan khǫng sinlapa čhāk praphēnī sū samai mai læ rūamsamai [Summary: Commentary on early to contemporary Thai paintings and sculptures], Bangkok: Baanhualeam.

Kunavichayanont, S. (2010) ʻēkkasān khamsǫn wichā sinlapa læ watthanatham rūamsamai [Contemporary Art and Culture], Computer data file.

Mallikamas, P.(2010, November 9) khui kap tīrawanit wāduai sinlapa læ sunthariyasāt kīaonūang khǫng khon rūamsamai [Talk to Rirkrit Tiravanija : Art and Relational Aesthetics of contemporary people] Accessed January, 2016 Retrieved from **http://www.tcdc.or.th/src/15105/**

Marsona, M. (2013) khǫn pachuan ʻāt . plæ doī ʻani mā that čhan . [Conceptual Art], Bangkok: The Great Fine art.

Michaelsen H. Rawalchaikul N. **COMM Navin Rawalchaikul**. Tokyo: S by S Co., Ltd, 1999

Navin Production. **The Navin Production Gallery**. Accessed November 2015,Retrieved from **http://www.navinproduction.com/artist.php?page=bibliography**

Office of the Royal Society, (2004) photčhanānukrom sap sinlapa ʻAngkrit - Thai chabap rātchabanthittayasathān (Phim khrang thī nưng) [Royal English-Thai Art Dictionary, Royal Institute]

OOpkham, A. (2015) sinlapa thāng lūak pročhēk sāmroisī thī mī to sinlapa rūamsamai Thai [The role and influence of project 304, an alternative space in Thai contemporary art], Veridian E-Journal 8,2 (May-August) : 1906-3431

Pitpreecha, C. (2013) lōk sinlapa satawat thī 20. Krung Thēp Mahā Nakhǫn : mūang borān , [20th century art world], Bangkok: Muengboran

Poonthongdeewatthana, O. (2014) sunthariyasāt tawantok (ʻēkkasān prakop kānsǫn raiwichā sǫngroisipha sīroiyisipsām sunthariyasāt tawantok khana čhittrakam pratimākam læ phāp phim Mahāwitthayālai Sinlapākǫn) [Western Aesthethics], Course teaching materials: Faculty of Painting, Sculpture and Graphic Arts, Silpakorn University.

Rawalchaikul N. **Navin's Sala**. Chiang Mai: Navin Production Co., Ltd, 2008

Rodboon, S. (2008) sinlapa nai rūpbæp ʻin satoṇlēchan [**Installation Art**], THE 54th NATIONAL EXHIBITION OF ART

Saiseng, N (2017) thammachāt khoṇng manut kap mummoṇng chœ̄ng phūnthī Veridian E – Journal pī thī sip chabap thī nưng (Makarākhom - Mēsāyon . soṇngphanhārōịhoksip) : nưngphankāorōịhok - sāmphansīrōịsāmsipʻet [Human nature and spatial perspective],Veridian E-Journal, Silpakorn University 10,1(January-April)

Senakum, T. (2006) līeo nā lǣ lang watthanatham pop̄ [Look after pop culture], Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre.

Sunpongsri, K. (2011) sinlapa samai mai . [Modern Art], Bangkok: chulalongkorn university press.

Suweeranot, P. (2011) ʻattalak Thai : čhāk Thai sū Thai thai . [Thai identity: From Thai to VernacularThai], Bangkok: Fahdeawkan.

Tungchareon, W. (2004) sinlapa lang mai mai [Post Modern art], Bangkok: Santhisiri printing.

Watthanayu,K.(2005), khaonoṭ̄ʻoṭ̄knai (rūam bot samphāt̄ læ botkhwām sinlapa rūamsamai Phoṭ̣.Soṭ̣. soṇngphanhārōịsisiphok - soṇngphanhārōịsisippæt̄) [Including interviews and contemporary art articles], Bangkok : Iconprinting.